

De “Volheid der Tijden” en Japan

Leo Elders s.v.d.

(gepubliceerd in *Streven* 24 (Nov. 1960), pp. 127-134)

In één van zijn laatste artikelen over de vooruitzichten van het missiewerk in Japan, in *De Linie* van 14 mei 1.1. — een artikel dat de veelzeggende naam „De vreemdeling lacht niet aan onze tafel” draagt, — ontleedt P. Dr. H. van Straelen de geesteshouding van de naoorlogse generatie in Japan. Zijn analyse van moderne literatuur en films toont hoe althans een belangrijk deel van de intellectuele elite weigert om een zedenwet te erkennen; het uitleven van verlangens en behoeften zonder enig verwijt van een geweten of Kerk te vernemen brengt groter levensgeluk dan het onderhouden van christelijke leefregels. — Terecht toonde p. van Straelen aan hoe deze positie de zinloosheid van het menselijk bestaan impliceert, en de schrijver ziet in deze honende afkeer van het westers christendom een antwoord op de vraag waarom Japan zich niet bekeert. De uiterst geringe vooruitgang in de kerstening van Japan is inderdaad een probleem dat haast alle missionarissen bezig houdt. Dr. van Straelen, en met hem anderen, stellen terecht, dat wij hier voor een werkelijke afwijzing schijnen te staan, voor een onverenigbaarheid van twee geheel verschillende levenshoudingen. In Japan zijn begrippen, principes, idealen zo verschillend, dat er geen bodem is, die het Woord Gods kan opnemen. Men kan slechts hopen, dat de brede beroering met de westerse cultuur van de naoorlogse jaren in korte tijd een grote evolutie te weeg brengt.

Het is wellicht van belang de z.g. verschillende facetten van het oosters geestesleven te belichten en te vergelijken met de geesteswereld waarin de eerste christengemeenten opbloeden.

In de eerste plaats is daar de Japanse taal die zich sterk van de Indo-Europese talen onderscheidt door zijn agglutinerend karakter, door de grote zin voor het concrete, door afwezigheid van persoon, getal bij de verba, van enkel- en meervoud en geslacht bij de nomina; voorts is het tijdsbegrip geheel anders; de samenhang tussen zinsdelen is veel minder op het wezenlijke gericht dan bij ons. De Japanner voelt onderscheid tussen voorwerpen en gebeuren, waar wij dit niet meer doen; zo heeft hij andere woorden om het sterven van planten en dieren, om warm en koud water, warme en koude lucht aan te duiden; „ki” wordt meestal door „boom” vertaald maar is eigenlijk de stam en takken van de boom. Er zijn veel verschillende verba om standen en houdingen van het lichaam uit te drukken. Vergelijkt men het een en ander met onze talen dan constateert men een grotere levensnabijheid, maar een veel geringere mate van abstractie. Termen die het wezen van een ding uitdrukken, als goedheid, beleefdheid enz., worden weergegeven door „goed zijnde bestaand feit”, enz. Bijwoorden en voorzetsels duiden meer een ding aan dan een bepaling, welke aan een ding of handeling toekomt. „Onder”, „boven”, „achter”, „na” betekenen de *plaats* onder of boven of achter.

In plaats van „ik ga vaak naar Y", zal men veelal zeggen: „Het feit van naar Y gaan bestaat". Wij onderscheiden wel tussen planten en dieren, maar kunnen toch abstraheren van verschillen en gemeenschappelijke wezenstrekken weergeven met de term „leven". Een Japanner doet dit niet. Men kan hieruit terecht besluiten dat zijn woorden, hoe 'kleurrijk en levensna ook, niet een begrip van dezelfde helderheid en abstractie oproepen als bij ons. In overeenstemming hiermee is dat causale verbanden veel vager worden gezien als bij ons: bestemming van de handeling („voor wie") en bewerker van een ondergane handeling („door wie") worden veelal met hetzelfde voorzetsel uitgedrukt. Van wellicht nog groter belang is de eigenaard van de ontkenning. Men ontkent het tegenwoordig zijn. Een voorbeeld zal dit verduidelijken: „de aarde is niet plat" wordt „aarde plat-zijnde tegenwoordig-niet". Zulk een zegswijze verschuift onze aandacht van het wezen naar het bestaan. De vraag naar de „watheid" der dingen geraakt hiermee op de achtergrond. Men kan zelfs zeggen, dat de Japanner hiervoor geen belangstelling heeft. Eveneens wordt een noodzakelijkheid en plicht vaak uitgedrukt als volgt: „als het niet gebeurt gaat het niet", waarbij dan van het empirisch resultaat uit geredeneerd wordt. — Nu kunnen we vaststellen dat in sommige opzichten de taal van Homerus eenzelfde aandacht voor het concrete bezit (men denke b.v. aan de vele verba voor de soorten van „zien"), en de vraag rijst of er wellicht een benadering mogelijk is van de huidige Japanse cultuur vanuit wat ons bekend is over de oudere vormen van de Griekse beschaving. Indien het mogelijk zou zijn zulk een overeenstemming te constateren, zou men een prachtig perspectief gewonnen hebben voor een toekomstige bekering van Japan; bepaalde verschijnselen als b.v. nieuwe godsdiensten die nu in Japan opleven, zouden dan wellicht veel minder alarmerend schijnen dan b.v. recente artikelen van p. J. Kamstra in *Streven* het zouden doen geloven. Zo kan het gebeuren, dat de nieuwe en krachtige religieuze bewegingen, waarvan *Tenrikyo* naar het oordeel van Japanse geleerden verreweg de sterkste is, een religieuze geest oproepen en aldus een voorbereiding vormen op het christendom. Men kan n.l. vaststellen, dat de mysteriegodsdiensten in het Romeinse Rijk als Mithras en Isisdienst de volken die binnen de Rijksgrenzen leefden, gedisponeerd hebben voor de aanname van het christendom (vgl. de werken van F. Cumont en Pater Festugière's *Personal Religion among the Greeks*).

Voorshands is zulk een vergelijking zeer wel mogelijk; men past immers vrij algemeen op de Grieks-Romeinse wereld de inzichten der godsdienstwetenschappen toe, volgens welke men o.m. etappen van dynamisme, animisme, personificatie-antropomorfisme etc. kan onderscheiden. Omgekeerd verwacht men dan dat de ontwikkeling van de menselijke geest en godsdienstigheid in de meest wezenlijke lijnen overal ter aarde op dezelfde wijze zal verlopen, — onder de nodige vertragingen etc. Indien het christendom eenmaal de godsdienstige ervaring van alle volken moet worden, zullen noodzakelijkerwijze een beleefde relatie tot de persoonlijke God, bekommernis om eigen ziele-heil, geweten, schuldgevoel enz. aanwezig moeten zijn. In onze jaren schijnen de natuurlijke disposities voor een christelijk geloofsleven nog ver te zoeken in de ziel van het Japanse volk.

Boven wezen wij op enige overeenkomst met de geesteshouding van de mensen in de Homerische wereld. Naast deze zin voor het concrete zijn er andere eigenschappen welke de Japanners gemeen hebben met de oude Griekse wereld. In het Japan van onze dagen bestaan nog steeds dynamisme en animisme. Bij vele tempels kan men kaarten kopen met bepaalde afbeeldingen, welke een magische kracht hebben om vuur of ziekte af te weren. Tot zelfs in het hart van Tokyo worden nog feesten gevierd van tempelgeesten, welke feitelijk de geest van een stuk land waren. Soms vindt men hoopjes zout op de drempel van de voordeur der huizen, welke bestemd zijn om boze invloeden te weren. Op het platteland (en in de steden voor 70%) heeft men alom in de huizen een alkoof waarin geestelijke krachten met name de voorouders, geacht worden tegenwoordig te zijn. Dikwijls zal men hier voedsel neerzetten, of belangrijke brieven en documenten enige tijd neerleggen, ter kennisname voor deze geesten. — Het schijnt, dat men nooit tot een personificatie van deze krachten en geesten is gekomen. Wellicht heeft de komst van het boeddhisme, gekant als dit is tegen persoonlijkheidservaring, mede hier een ontwikkeling tegengehouden.

Het is bekend dat bij de oude Romeinen animisme en dynamisme nog lang hebben nagewerkt (vgl. H. v. Wagenvoort, *Roman Dynamism*; Warde Fowler, *The Religious Experience of the Roman People*), terwijl bij de Grieken wanneer wij de oudste gegevens bestuderen, personificatie reeds had ingezet, ofschoon nog veel resten van de primitievere vormen overgebleven waren (vgl. *Ancient Greek Religion* by H. J. Rose; F. M. Cornford, *From Religion to Philosophy*, nr. 57).

Het is welbekend hoe sterk de conceptie van de anonieme „massa" bij Homerus is, een massa die zwoegt en vecht, lijdt en sterft zonder ooit tot een „eigen" bestaan te komen (vgl. G. Calhorn, *Classes and Masses in Homer*, Class. Philol. 1934). Van „burgers" die vrij leven, kan men eerst eeuwen later spreken. Nu schijnt in Japan het collectieve, anonieme leven nog veruit te domineren. De „stad" als beschavings-vorm is nog steeds een enigszins vreemd verschijnsel in de Japanse maatschappij; van verstandelijke stellingname in politieke situaties is geen sprake; de grote betogingen van 1960 tegen het verdrag met de U.S.A. tonen duidelijk hoe een belangrijk deel van het volk gaarne „onderduikt" in de massa, en a.h.w. meer leven vindt in extatische opzweepingen van het gevoel waarbij één kreet urenlang herhaald kan worden. De slangendansen welke bij deze betogingen werden uitgevoerd, zijn overgenomen uit de oude Shinto-Lore. Individuen, welke hieraan deelnamen, waren ten enen male niet bij machte om ook maar één argument te geven dat hun optreden zou rechtvaardigen. Later schreven Japanners zelf in sommige kranten, dat een zwak punt in het Japanse karakter de 'eigenschap is, dat men aan een dergelijke groepsactie deelneemt zonder ook maar te weten waarom het gaat. Het een en ander maakt dat vooralsnog een heilsverlangen van eenlingen in Japan een sporadisch verschijnsel zal blijven, en ook dat vele gebeden, zoals de psalmen — die meest oprechte kreet van een eenling tot de Persoon — moeilijk verteerbaar zijn.

E. R. Dodds heeft in zijn meesterwerk *The Greeks and the Irrational* getoond hoe aanvankelijk de Griekse beschaving een schaamte-cultuur, maar geen schuld-cultuur was. Deze terminologie beduidt dat in deze maatschappij het hoogste goed niet de vrede des harten, maar publieke achting was; dat

schuld veelal verklaard werd door interventie van machten welke van buiten komen (b.v. een „verblindings” enz.). Het is zeer opvallend hoe in Japan het onderhouden van het uiterlijk decorum innerlijke vrede schijnt te geven, terwijl van schuldgevoel voor misdrijven tegen de natuurwet nauwelijks sprake is. De onmenselijke aborties, waarbij zelfs de meest verbeterde westerse voorstanders van geboortebepaling nauwelijks hun afkeer kunnen bedwingen, roepen haast geen reacties op, terwijl de onheuse ontvangst van Eisenhowers perschef Hagerty in juni 1.1., of het afzeggen van Eisenhowers bezoek een golf van verontschuldiging oproept, voor de „smaad” welke over Japan is gekomen. In Japan heeft men in feite in hoge mate een schaam-te-cultuur. Daar waar idealen zijn, is het hoogste ideaal wel het verwerkelijken van het „schone”; een officiersvrouw welke bij het vertrek van haar man naar China in 1938 zelfmoord pleegde opdat haar man met meer moed zou strijden, werd jarenlang als het grote voorbeeld aan allen voorgehouden. Morele vergrijpen worden soms verklaard met een „neem me niet kwalijk”, dat dan feitelijk alle verantwoordelijkheid van de persoon afschuift. (Sir G. Sansom, *Japan, A short cultural History*, p. 51. Vgl. Dr. H. van Straelen, *The Religion of Divine Wisdom*, p. 220-222, en Ruth Benedict, *The Chrysanthemum and the Sword*). In dit verband is het veelzeggend, dat in de Griekse wereld de conceptie van het geweten eerst doorbrak met Euripides en Democritus (vgl. M. Kahler, *Das Gewissen*).

Herhaaldelijk heeft men er op gewezen, dat het leven van de Homerische mens door de dagelijkse gegevens van de hem omringende natuur werd bepaald: 's mensen dag begint wanneer de roze vlechten van Aurora langs de kim zichtbaar worden, om ten einde te lopen wanneer de nauwe steegjes tussen de huizen zich met donkere schaduwen vullen. Bij de Japanner is de gebondenheid aan de natuur wel zeer sterk. Niet slechts dat stadsbewoners zeer vroeg opstaan en gaan rusten, maar de vele wisselvalligheden van het weer vinden hun weerslag in het Japanse gemoed. Ik heb herhaaldelijk de indruk bekomen dat een Japanner bewust zich bedrukt wil voelen, wanneer de hemel met wolken en waterdamp bezwaard is, en ook in de winter aanvaardt hij veelal de koude in huisjes die in het geheel niet voor zulk een koude zijn gebouwd, in de overtuiging dat koud zijn en 't koud hebben hetzelfde zijn. Wij, westerlingen, staan onnoemelijk veel onafhankelijker tegenover de ons omringende natuur. Hoeveel waardering we ook kunnen hebben voor een leven volgens het grote ritme van de natuur, indien dit beduidt dat de mens zich niet onderscheidt van de natuur, moeten we zeggen, dat hij een persoonlijke godservaring nog niet heeft gevonden.

Naast de gebondenheid aan het collectieve en de natuur treffen wij bij de Homerische mens ook een soort binding aan de familie aan. Deze binding strekt zich uit tot dezelfde huiselijke cultus, maar ook tot wat het voorgelicht aan goeds of verkeerd had gedaan (vgl. Glotz, *La solidarité de la famille en Grèce*; Fustel de Coulanges, *La Cité Antique*). Het is een van de grootste gaven van Griekenland, met name van de Atheense democratie, ons bevrijd te hebben van een te verregaande slavernij in dit opzicht. Nu treffen we in Japan iets soortgelijks aan: met name op het platteland is het uiterst moeilijk voor een eenling zich te bekeren, of zelfs voor een gezin in zijn geheel; de vele banden met de

anderen, de plicht om de voorouders van belangrijke gebeurtenissen op de hoogte te stellen, maken een geestelijke verwijdering van een eenling uit de groep uiterst moeilijk.

De oorsprong van het idee van eeuwige wetten, welke het zedelijk gedrag bepalen (vgl. Sophocles' *Antigone*) schijnt voortgekomen te zijn uit de betere kennis van eigen persoon, welke in de stad-staat onvervreembare rechten kreeg. Oude overgeleverde gebruiken werden getransponeerd op dit plan van onschendbare rechten, welke men in de gelijkheid van de burgers in de stad-staat had verworven. En wij zien hoe de Grieken komen tot de conceptie van persoonlijke rechten welke boven de staat uitgaan (vgl. Plato's *Crito*; R. Gauthier, *L'Ethique à Nicomaque*, comm. 392). — Zoals boven werd gezegd stelde Dr. van Straelen de afwezigheid vast van een klare bewustwording van de natuurwet en van de wil om deze na te leven. Natuurlijk zijn er grote ethische waarden in het Japanse erfgoed. Maar deze waarden hebben in Japan geen klaar geformuleerde en bindende geldigheid. Ouders en opvoeders hebben in de na-oorlogse jaren geen leefregel welke zij aan de jeugd kunnen voorhouden. Vandaar de grote ontredde van de studenten, die de rechten van anderen niet meer respecteren. Eigendom van de staat of privé-personen wordt grondig vernield, — het verkeer wordt onmogelijk gemaakt, op het parlamentsgebouw en de stations wordt stormgelopen. De toedracht der feiten wordt precies omgekeerd. Men moet vaststellen dat wetten niet schijnen te bestaan voor de jongeren en hun leraren; wettige procedures worden als manipulaties van een clique gebrandmerkt. Wat de jongeren willen, is tevens recht. Zelfs de president van Tokyo-university billijkt de poging van zijn studenten om het parlamentsgebouw te brandschatten, — enkel omdat de regering onrechtmatig handelde (lees, zich niet bij het neutralisme van de minderheid wilde aansluiten). Inderdaad schijnt Japan eigenlijk de „stad" nog niet als doorleefd cultuurgoed te bezitten; d.w.z. dat het huidige stadsbeeld nog weinig te zien geeft van die projectie van samenwerking, samenleven, orde en doelgerichtheid welke de stad in de westerse beschaving is; een Japanner zal zijn huis met een muur omgeven van twee meter hoog, en veel bomen planten, om a.h.w. te ontsnappen aan de binding met de anderen. Het is daarom niet te verwonderen dat de democratische idealen en rechten eerst langzaam in Japan doordringen; het zal nog lang duren eer de verschillende gemeentendiensten goed geordend samenwerken, eer men het recht van medeburgers op een zekere stilte, een beperkt persoonlijk recht op het gebruik van openbare wegen, enz. leert. Het is te verwachten dat ook geleidelijk het besef voor onvervreembare mensenrechten zal doorbreken, en dat ook eens de natuurwet als bindende norm erkend en nageleefd zal worden.

Boven heb ik reeds gewezen op het feit dat de vraag naar „wat is nu eigenlijk de wereld" in Japan nauwelijks wordt gesteld. In het algemeen hebben betogen met gefundeerde argumenten weinig vat op de mensen. In de verwarde politieke situatie van dit jaar is dit eens te meer duidelijk geworden. Ware bedoelingen welke achter grote beroeringen van de massa's der jongeren schuil gaan, zijn moeilijk te achterhalen; vaak zijn de dragers ener stroming zich deze zelf niet bewust. Het bijkomstige wordt voortdurend met het wezenlijke verwisseld. Natuurlijk vinden we dit irrationele onder alle volken en in alle tijden. Men kan echter op goede gronden vermoeden dat het Japanse volk in zijn brede lagen,

alle grote vorderingen op onderwijsgebied ten spijt, nog niet die verstandelijke en rationele levenshouding heeft gevonden, welke de Grieken in de eeuwen na Homerus bereikten.

Ten slotte zijn daar verschillende andere facetten van de Japanse cultuur welke men met die van de Homerische mens zou kunnen vergelijken, zoals b.v. het gezag in de maatschappij, de positie van de vrouw. Het zou ons hier te ver voeren deze problemen te bespreken. Ik wil slechts vermelden dat men het bekende feit van de gave van „imitatie" waarmee de Japanners grif alle uitvindingen van het westen hebben nagemaakt, wellicht ook vanuit het Japans ethische gevoel verklaarbaar kan maken, indien men bedenkt, dat de persoon met zijn individuele rechten nog niet levend is in de Japanse cultuur¹).

Het bovenstaande geeft dan een helaas zeer beknopte vergelijking van enkele wezenspunten van de Japanse geesteshouding met die van de oude Grieken en Romeinen. Op de basis van een algemene theorie over de ontwikkeling van de menselijke godsdienstige ervaring en het geestesleven kan men vaststellen dat Japan blijkbaar nog niet die weg is ingeslagen welke Griekenland vanaf de zevende eeuw heeft genomen en welke leidt tot een bewuste ervaring van de menselijke persoon, tot schuldbewustzijn, tot een ontwikkeling van de kennis der natuurwet, tot oprecht zoeken naar de waarheid, tot een bekommernis om individueel levensgeluk, en tenslotte — in zijn meest nobele expressie — tot een kennis van een God die de wereld regeert en tot een heimwee naar een ander leven (vgl. A. J. Festugière, *Personal Religion among the Greeks*; F. Cumont, *Lux Perpetua*).

Wanneer we zien hoe de Grieken op een verrassende wijze deze barrière hebben doorbroken, dank zij de grote sociale en economische verschuivingen, dank zij beroering met andere volken, — dan bestaat er goede hoop dat in Japan, dat nu trilt in al zijn voegen onder de aanstormende ideeën uit het Westen, en helaas ook uit China, dat nog steeds de grote les van de laatste oorlog verwerkt, na niet al te veel generaties die psychologische voorwaarden bereikt worden, welke de volheid der tijden naderbij zullen brengen.

¹ Indien men tegen bovenstaand betoog opwerpt dat in dit geval de bekering van grote volksgroepen, zoals vele stammen van Kongo, Oeganda, de Florinezen, enz. niet goed te verklaren is, omdat hier slechts een vroege trap van godsdienstige ontwikkeling bereikt was, dan is ons antwoord dat de feitelijke kerstening van deze volken nog wel enkele generaties zal duren (hetgeen wellicht tragisch bewezen wordt door het opduiken van vele spiritistische bewegingen in Kongo), terwijl anderzijds de nog meer ongedifferentieerde cultuur ontvankelijker was dan Japan, waar het geestesleven meer dan 1000 jaar in hetzelfde keurslijf werd gehouden, en men ook niet een materiële of koloniale overheersing heeft gekend. Tenslotte bespoedigt of vertraagt God in zijn ondoorgrondelijke wijsheid de bekering der volken, en wellicht worden ook eerst de arme en zwakke volken uitgezocht om de sterken te beschamen.